

ВІЙСЬКОВІ НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ, ПРОБЛЕМАТИКА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА КОДИФІКАЦІЇ

Морозюк Н. С., Собко Г. М.

У статті досліджуються основоположні питання, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень, проблематика систематизації актів, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень, проаналізовано поняття насильства в категорійних поняттях, проаналізовано систему військових кримінальних правопорушень на прикладі інших країн, вивчено деякі питання проблематики відокремлення військових правопорушень в інших державах, проаналізовано ряд статей Кримінального кодексу України, досліджено їх проблематику. Також проаналізовано ряд понять, серед яких насильство, військове насильство, узагальнено ряд понять, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень. В рамках дослідження проаналізовано поняття військових та воєнних кримінальних правопорушень, відмежування цих понять, необхідність відмежування цих понять один від одного, дослідження універсальної норми щодо розуміння понять, переглянуто та досліджено ряд статей Кримінального кодексу України, Конституції України та Конституції інших держав, Кримінального закону інших держав, узагальнено інформацію щодо насильства у всіх його проявах: фізичного, психічного, психологічного, сексуального і т.д. У рамках статті проведено порівняльно-правовий аналіз нормативно-правових актів та норм, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень, виявлено необхідність внесення відповідних змін до чинного Кримінального кодексу України, проблематика та недосконалість української правової системи, яка потребує відповідних змін, які продиктовані нам сучасними умовами, досліджено та проаналізовано систему військових кримінальних правопорушень, окремі норми, переглянуто поняття військових злочинів, насильницьких злочинів та кримінальної агресії. У статті тлумачиться поняття військового злочину, види цих злочинів та відповідальність за їх вчинення, проаналізовано погляди різних науковців з даної тематики.

Ключові слова: насильство, військове насильство, військові насильницькі кримінальні правопорушення, кодифікація, воєнні злочини.

Morozyuk N. S., Sobko H. M. Military violent criminal offenses in Ukraine, imperfection of their classification and codification

The article examines fundamental issues related to military violent criminal offenses, the problem of systematization of acts related to military violent criminal offenses, analyzes the concept of violence in categorical terms, analyzes the system of military criminal offenses on the example of other countries, studies some issues of the problem of separating military offenses from other states, a number of articles of the Criminal Code of Ukraine were analyzed, and their problems were investigated. A number of concepts, including violence, military violence, were also analyzed, and a number of concepts related to violent military criminal offenses were summarized. As part of the study, the concept of military and military criminal offenses, the demarcation of these concepts, the need to demarcate these concepts from each other, the study of the universal norm regarding the understanding of the concepts, a number of articles of the Criminal Code of Ukraine, the Constitution of Ukraine and the Constitutions of other states, and the Criminal Law of other states were reviewed and studied, summarized information on violence in all its manifestations: physical, mental, psychological, sexual, etc. Within the framework of the article, a comparative legal analysis of normative legal acts and norms related to military violent criminal offenses was carried out, the need to make appropriate changes to the current Criminal Code of Ukraine, the problems and imperfections of the Ukrainian legal system, which requires appropriate changes dictated by modern conditions, was revealed. the system of military criminal offenses, separate norms, the concepts of war crimes, violent crimes and criminal aggression were reviewed and analyzed. The article explains the concept of a war crime, types of these crimes and responsibility for their commission, analyzes the views of various scientists on this topic.

Key words: violence, military violence, military violent criminal offenses, codification, war crimes.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах нормотворчості процес узагальнення та систематизації кримінально-правових норм є надзвичайно важливим, адже військові кримінальні правопорушення вчиняються щодня з ще більшою

жорстокістю, ніж це було з початком повномасштабного вторгнення, багато кримінально караних діянь, вчинених армією російською федерації, вчиняються і далі, трансформуючись в інші види кримінальних правопорушень.

Об'єктом роботи є військові кримінальні правопорушення, вчинені із застосуванням насильства.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства і правозастосовчої практики у сфері військових насильницьких кримінальних правопорушень.

Виходячи із зазначеної мети, можна визначити такі завдання:

1) вивчити поняття «насильство», «військові кримінальні правопорушення»;

2) дослідити проблемні питання, які стосуються актуальних тем у сфері військового законодавства, проблеми, які виникають внаслідок трансформування і набрання чинності деяких норм, які відповідатимуть сучасним умовам;

3) систематизувати знання та досвід деяких вчених, порівняти думки сучасних вчених, їхню правову позицію щодо деяких проблемних питань та зарубіжний досвід;

4) узагальнити проблематику та недосконалість правової системи України.

Українська держава вже протягом дев'яти місяців бореться за свою державність та незалежність. Україна досить тривалий час активно захищає честь та свободу українців на всій території України.

Як відомо, російські окупанти вчиняють, на їхню думку, безкарні дії, які не будуть нести за собою кримінальну відповідальність, а всі їхні варварства залишаться без належної правової оцінки та покарання. Зрозуміло, що це не є правдою і не відповідає дійсності. За кожне військове кримінальне правопорушення військовослужбовець країни-агресора буде нести відповідальність. Проблема насильства є найбільш гострою та актуальною в сучасному світі, а особливо в умовах ведення війни з російською федерацією. Насильницька злочинність не тільки являє собою сукупність насильницьких злочинів, а й становить загрозу і національній безпеці держави, і конституційним правам громадян, які все більше побоюються за своє життя та здоров'я.

Більшість науковців дотримуються думки, що вперше термін «військовий злочин» виник у 2 пол. XIX сторіччя, а саме у 1864 році, коли було прийнято Женевську конвенцію про поліпшення долі

поранених і хворих воїнів в діючих арміях, та ряд інших документів, що регламентували правила ведення бойових дій. Також необхідно зазначити, що вперше правила регламентування та обмеження методів ведення бойових дій з'явилися ще в III тисячолітті до н. е. в Єгипті, а надалі і в інших державах [9, с. 120].

Ціла низка вчених та науковців працювала над систематизацією норм кримінального законодавства. Серед них: В.С. Орлов, К.С. Лебединська, С.В. Чорней, М.О. Сергатиї, М.А. Лаврененко, Ю.Н. Гальчинський, С.П. Гарницький, І.М. Грищенко, Ю.О. Данилевська, С.П. Дідковська. Метою написання цієї статті є оцінка досліджень та публікацій, які вже є і які стосуються військових кримінальних правопорушень, їх належна правова оцінка, вивчення проблематики, ретельний аналіз проблемних питань та узагальнення знань з кримінального права, що стосується насильницьких кримінальних правопорушень.

Слід погодитися з думкою Р.С. Веприцького, що узагальнену методичку обчислення ціни злочинності слід починати з окремого регіону, міста, району, населеного пункту та здійснювати його для конкретних видів кримінальних правопорушень, зокрема економічних, корисливих, насильницьких та інших [1, с. 31].

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин», який у вжитку часто плутають з «військовим злочином», тобто злочином проти встановленого порядку несення військової служби, передбаченим Розділом XIX Кримінального кодексу України (ККУ). Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, деякі з тих, що передбачені ККУ, є саме воєнними, а не військовими, злочинами, а саме:

1) насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 ККУ);

2) погане поводження з військовополоненими (стаття 434 ККУ);

3) незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ);

4) мародерство (стаття 432 ККУ) [7, с. 23].

Мародерство відповідно до Кримінального кодексу України має значно вужче застосування у порівнянні з тим, яке йому надають Женевські конвенції та Римський статут. Так, за українським законом мародерство - це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, тоді як відповідно до Римського статуту мародерство - це заволодіння будь-яким майном без згоди його власника для особистого користування.

Універсальна норма саме щодо воєнних злочинів міститься у Розділі XX ККУ. Так, відповідно до статті 438 ККУ «Порушення законів та звичаїв війни» вважається злочином жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Покарання за такі дії передбачене у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти років [7, с. 25]. Якщо такі дії були поєднані з умисним вбивством, то застосовується покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі [7, с. 26].

З поняттям «насилницька злочинність» тісно пов'язане поняття «кримінальна агресія». Щодо поняття «кримінальна агресія» серед представників юридичної науки ведуться численні дискусії. Одним із останніх досліджень цього поняття є дисертаційне дослідження О. Григор'євої. Кримінальну агресію О. Григор'єва визначає як суспільно небезпечну форму вияву десоціалізації особи, що пов'язана з протиправним, умисним заподіянням насильства з метою спричинення фізичних, психічних страждань, тілесних ушкоджень або позбавлення життя [4, с. 123].

Наслідком кримінальної агресії є насильницький злочин. У кримінальній науці немає єдності думок стосовно того, які злочини слід визнавати насильницькими. Одні вчені вважають, що до насильницьких злочинів слід відносити тільки злочини, що мають безпосереднім об'єктом особу (О. Гумін, С. Якімова) [2, с. 247].

Систему військових кримінальних правопорушень, їх видів та покарань складають 34 статті, що згруповані в XIX розділі Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (КК).

Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2, ст. 401].

Системно та ґрунтовно питання військових кримінальних правопорушень не досліджувались, чіткого визначення в правовій доктрині поняття військових насильницьких кримінальних правопорушень взагалі немає. Крім того, варто відзначити, що якщо Кримінальний кодекс прийнятий ще в 2001 році, то, незважаючи на те, скільки

часу пройшло і які зміни та доповнення приймалися, варто було б докорінно змінити систему кримінального законодавства та внести відповідні норми, імплементувати відповідні норми для того, щоб ці норми відповідали практиці провідних держав та й взагалі відповідали умовам сучасного державотворення та трансформації норм права, які б відповідали умовам сучасності та правилам поведінки в сучасному світі.

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин», який у вжитку часто плутають з «військовим злочином», тобто злочином проти встановленого порядку несення військової служби, передбаченим Розділом XIX Кримінального кодексу України (ККУ). Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, деякі з тих, що передбачені ККУ, є саме воєнними, а не військовими злочинами, а саме:

- 1) насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 ККУ);
- 2) погане поводження з військовополоненими (стаття 434 ККУ);
- 3) незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ);
- 4) мародерство (стаття 432 ККУ) [9, с. 35].

Незважаючи на те, що не всі кримінальні правопорушення, які чітко мають в своєму змісті слово «насильство» чи «насилля», можуть бути насильницькими. Проблематика відмежування насильницьких та не насильницьких кримінальних правопорушень є досить актуальною, іноді досить складно відмежувати насильницькі від кримінальних правопорушень з іншим мотивом, метою. Однозначно ретроспективний аналіз характеру викрадення матеріальних цінностей корисливими насильницькими злочинцями засвідчив таку послідовність за поширеністю: грошові та золото-валютні цінності; предмети побутового комфорту (аудіо-, відеоапаратура, побутова техніка) і стильні носильні речі (засоби зв'язку, модний одяг); престижне майно, що символізує статус заможної й успішної людини сучасності (нерухомість, бізнес-активи, транспортні засоби); інше ліквідне майно, що має скільки-небудь помітний грошовий еквівалент або мінову вартість, а також продукція споживчого призначення. Характер привласненого майна відбиває не тільки предметний зміст корисливих мотивів, а й більш-менш повно відповідає прагненням уявного кінцевого результату, меті корисливих насильницьких злочинів [8]. Важливо зрозуміти, що не завжди насильство між військовослужбовцями чи вчинене військовослужбовцями по відношенню до суспільства чи до конкретної групи людей має на меті корисливий мотив, іноді у насильника мета зовсім інша. Іноді це лише спосіб отримання інформації, отримання кінцевого

результату або спосіб вчинення іншого кримінального правопорушення за допомогою насильства. В основному все залежить від ситуації, тут все суцільно індивідуально і залежить від конкретного випадку, від конкретної життєвої ситуації.

Як передбачає параграф 1 Військово-кримінального закону Федеративної Республіки Німеччина, зазначений Закон передбачає кримінальну відповідальність солдатів Бундесверу; військових начальників, які не є солдатами, у разі порушення їхніх обов'язків; колишніх солдатів, які вчинили військові злочини під час проходження військової служби; інших осіб (підбурвачів, пособників, інших співучасників у разі «спроби» взяти участь у вчиненні цих військових злочинів). Крім того, параграфом 4 (військові злочини проти союзних сил) вказаного Закону передбачено, що його положення застосовуються до солдатів Бундесверу і в разі вчинення військових злочинів проти збройних сил союзної держави або одного з її членів [2, с. 21].

У ст. 317 КК Республіки Польща сказано: «Параграф 1. Положення Загальної і Особливої частин цього Кодексу застосовуються до військовослужбовців, якщо Військова частина не містить положень, що їх змінює. Параграф 2. Положення ст. 356-363 (злочини проти правил несення служби, злочини проти військового майна - *М.К.*), а також у випадках вчинення злочину, передбаченого у цих статтях, загальні положення, що стосуються військовослужбовців, застосовуються відповідно також до співробітників армії. Параграф 3. Положення Військової частини застосовуються відповідно також до інших осіб, якщо це встановлено законом» [6, с. 172].

Як ми бачимо, проблеми із застосуванням правових норм у військовому законодавстві зарубіжних країн теж виникають, і доволі часто, особливістю різних країн є те, що всі військові кримінальні правопорушення, в тому числі насильницькі, класифікуються по-різному в зарубіжних країнах, в різних країнах за один і той же вид правопорушення наступає різна кримінальна відповідальність, в деяких адміністративна або інша, в деяких ці діяння були декриміналізовані або за них не настає відповідальність взагалі. Єдиної проблеми в класифікації законодавства, що стосується військового права, насильницьких військових правопорушень, немає, оскільки різні країни мають своє національне законодавство, посилаються на різноманітні пункти в своїх джерелах права. Варто відзначити, що порівняльний аналіз військового кримінального законодавства дає можливість не припуститись помилок, взяти за основу ті норми, які необхідні конкретно нашому суспільству безпосередньо в цих умовах. Важливо розуміти, що правопорушення є досить різними та характеризуються своїм різноманіттям зі своїми особливостями та специфікою.

Чинний Кримінальний кодекс був прийнятий в 2001 році, з моменту прийняття кодексу пройшло вже дуже багато часу, понад 20 років, а тому його норми не завжди відповідають інтересам та вимогам сьогодення, деякі з них потрібно переробити під сучасний світ, під сучасні умови, які диктує нам повномасштабна війна. Зрозуміло, що якщо порівнювати кількість правок та доповнень, то найбільше їх було з моменту 24 лютого 2022 року, але навіть така кількість правок не змогла до кінця забезпечити завдання, які перед ним були поставлені. Не тільки Кримінальний кодекс, а й сучасна Конституція України, закони та підзаконно-нормативні правові акти повинні бути переглянуті після закінчення війни, а бажано невідкладні правові акти переглянути і прийняти зараз, в сучасних умовах. Це необхідно для належного забезпечення прав людини, відправлення правосуддя та кодифікації законодавства, підлаштування його під умови сучасності та для забезпечення прав та свобод людини та громадянина.

Висновки

1. Не існує загальновизнаного визначення насильства, окрім того, немає визначення насильству в наступних нормативно-правових актах.

При з'ясуванні теоретичного аспекту насильницької злочинності встановлено, що проблема сутності насильства та підвищення ефективності протидії насильницькій злочинності, незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, досі потребує певної уваги науковців, які застосують у її дослідженні сучасну наукову методологію. Адже досі нема чіткого та однозначного визначення поняття насильства.

Насильство - це комплексне поняття. Часто під насильством розуміють використання сили або погрозу, результатом якої може стати тілесне пошкодження, матеріальний та моральний збиток, позбавлення можливостей або навіть смерть. Воно може бути фізичне, вербальне або психологічне. Це не єдине його визначення, необхідність дослідження різних понять та різних думок вчених та науковців зумовлюється потребою дослідження понять, які стосуються військового насильства, насильства в районах проведення бойових дій, військових насильницьких кримінальних правопорушень як в Україні, так і закордоном. Важливо відзначити, що для комплексного дослідження та розуміння поняття «насильство», «військове насильство» необхідно провести порівняльно-правовий аналіз з іншими країнами, відокремивши основні пункти, необхідні для аналізу.

Різні вчені по-різному трактують фізичне та психічне насильство та їх місце у військових насильницьких кримінальних правопорушень, також має суттєву різницю кримінальне правопорушення, вчинене між військовослужбовцями чи

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

військовослужбовцями по відношенню до мирного населення, що характерно для російсько-української війни, яка фактично розпочалась ще з 2014 року та набрала обертів з початком повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року. Однозначно існують проблеми, які пов'язані з неналежною кодифікацією нормативно-правових актів, що стосуються військових кримінальних правопорушень. Військові кримінальні правопорушення характеризуються особливою жорстокістю вчинення діянь, латентністю.

2. Однозначно важко відмежувати іноді одне військове кримінальне правопорушення від іншого, довести його до суду та надати відповідну правову оцінку, встановити винних осіб та притягнути їх до кримінальної відповідальності. Кримінальних правопорушень вчиняється дуже багато в районі ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Кодифікація - це засіб систематизації нормативних актів, що здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, який системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому рівні. Кодекс - це єдиний, зведений, юридично і логічно цілісний, внутрішньо узгоджений нормативно-правовий акт, що забезпечує регулювання суспільних відносин у відповідній галузі чи підгалузі законодавства. Кодекс є найбільш уживаним видом кодифікованого акта. Зрозуміло, що є й інші види кодифікованих актів, але в сучасних умовах та за євроінтеграційних процесів, які повинні все більше і більше набирати обертів, належне узагальнення та послідовний виклад нормативно-правових норм в зведеному кодексі, акті є вкрай необхідним.

3. Дослідивши думку деяких вчених та дослідників, можна проаналізувати позицію науковців, думки яких різняться в деяких питаннях, але стосовно ключових понять є єдиним цілим. Є позиції, які стосуються як військових насильницьких правопорушень, так і воєнних, деякі вчені не відмежовують вказані поняття, а вважають їх тотожними. Вчені, думки яких проаналізовано у статті, дають загальні поняття, які стосуються військових насильницьких кримінальних правопорушень, злочинності загалом, насильницьких злочинів під час війни та за умов воєнного стану.

4. Важливим нюансом в чинному ККУ є те, що поняття «військове» та «воєнне» військове кримінальне правопорушення не є тотожними, ці поняття ще відмежовуються та відрізняються. На мою думку, ці поняття повинні бути тотожними, особливо після початку війни законодавець повинен переглянути відповідні моменти і прийняти глобальні зміни до сучасного кримінального законодавства або змінити його в цілому. Необхідні

зміни до проєкту Кримінального кодексу та інших нормативно-правових актів повинні бути негайно внесені та розглянуті, особливо якщо враховувати те, що деякі воєнні кримінальні правопорушення вже є в сучасному, чинному ККУ.

Література

1. Веприцький Р.С. Феноменологія злочинності в регіоні : автореф. дис. д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Харків, 2016. 40 с.
2. Військово-кримінальний закон Федеративної Республіки Німеччини від 30.03.1957 (у редакції від 24.05.1974) / Wehrstrafgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/index.html>].
3. Головкин Б.М. Структура корисливої насильницької злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 17. С. 132-133.
4. Григор'єва О.В. Кримінальна агресія: агресія та агресивність. *Юридична наука*. 2014. № 8. С. 123-130.
5. Гумін О., Якімова С. Зміст поняття «насильницька злочинність». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 247-250.
6. Карний кодекс Республіки Польща / наук. ред. д. ю. н., проф. П.С. Берзіна ; переклад з польської Г.В. Бормецької. Київ : ВАІТЕ, 2015. 172 с.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. № 3/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10. Ст. 85.
9. Репецький В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. Одеса : Фенікс, 2009. С. 120-125. URL: <http://intlwalmanac.net/v1/14.pdf>.

Морозюк Н. С.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Собко Г. М.,
доктор юридичних наук, доцент, майор поліції,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Одеського державного університету
внутрішніх справ